

דִּרְ שְׁלֵמָה רוֹבִין.

1.

ד"ר שלמה רובין היה חכם נפלא במינו. כשאתה קורא את ספריו, אתה מוצא בהם תליתלים של ציטאטים מאלפי ספרים משונים, חדשים וישנים, עבריים ולועזיים, מדעיים ופיוטיים, מצויים ויקרי-מציאות. אתה חושב, איפוא, שלפניך „חכם“ במראי-מקומות, „חמור נושא-ספרים“, מונה מספר לאותיות ומתפלש באבק-ביבליותיקות בלבד. אבל כשתתעמק בספרים המלאים „עינים“ הללו, תרגיש, שכל „מדעיות“ זו אינה „מדעיות לשמה“, ואין בקיאות רחבה ונפלאה זו תכלית בפני עצמה או עטרה להתגדל בה. מטרה חנוכית ותכלית חברותית יש לכל ספריו של ד"ר רובין, — לכל אלה הספרים המרובים במספרם והגדולים בכמותם, שאפשר למלא בהם ביבליותיקה שלמה. הד"ר רובין לא כתב מעולם את ספריו המרובים בשביל חכמים מומחים לארכיאולוגיה ולספירת-אותיות. להשכיל את הקהל הגדול הקורא עברית — זו היתה כל שאיפתו, כל מגמת חייו הארוכים. במשך חמשים וחמש שנים רצופות לא הניח את עטו מידו. ואין לך כמעט שנה אחת בכל השנים הללו, שלא כתב בה איזה ספר חשוב. ובכל עשרות הספרים הללו יש רק שלשה, שנכתבו גרמנית, והשאר כתובים כולם בעברית. דבר זה בלבד כבר הוא מוכיח, שספרי הד"ר רובין לא נועדו לחכמים, שהמדע אומנותם: הרי חכמים כאלה מועטים הם, לצערנו, בין היודעים עברית. הם נועדו להשפיע על כל אותם התורנים העבריים, שחשבו תמיד את התלמוד ומפרשיו לקצה-גבולה של החכמה האנושית, את האמונות והמסורות הדתיות שלנו — לקבועות ועומדות מששת ימי-בראשית, ואת היהדות כולה — לאיוו בריאה רוחנית יוצאת מן הכלל, שאינה משועבדת לחוקי-ההתפתחות הכלליים ואין שום יחס וקשר בינה ובין שאר השיטות והזרמים הרוחניים, שמשלו בזמנים שונים ברוחה של האנושיות כולה או רק ברוחו של הלק ממנה. אנו מדברים תמיד על הבערות, ששלטה בגטו העברי בימי-הבינים

ושולטת במבואות האפלים שלנו גם בימינו אלה. ואולם על-פי רוב אנו חושבים, שעיקרה של בערות יהודית זו היתה האמונה באגדות תפלות או קיום דינים ומנהגים תפלים. באמת אין בערות ממין זה מיוחדת להגטו העברי בלבד. ההמון הפשוט של כל האומות שטוף בהזיות דתיות ובמנהגים תפלים הרבה-הרבה יותר מן ההמון העברי, אפילו מן ההמון העברי היותר חשוך. הבערות היהודית האמתית, המיוחדת, ה"ספיציפית", היא זו, שדברנו עליה למעלה: זו האמונה, שאין מדה אחת כללית ליהדות ולאנושיות, האמונה, שהיהדות היא חטיבה בפני עצמה, שעומדת, היא לבדה, בתור ניגוד והפך גמור לעומת כל האנושיות כולה. היהודי של הגטו, ביחוד התורני, חושב, שאין היהדות חלק מן האנושיות, אלא כל העולם מתחלק לשני חלקים בלתי-שווים: החלק האחד הוא – עם-ישראל ותורתו, והחלק השני הן כל שאר האומות שבעולם ותורותיהן וחכמותיהן. השקפה זו על "חלוקת-העולם" נעשתה הסתכלות-בעולם שלמה לכל התורנים העבריים, שברובם היו רואים ב"חלק השני", כלומר, ב"גויים" וחכמתם ותורותיהם, מיני בריות משונות, שכל הויתן וחכמתן אינה שוה קליפת-השום לעומת תורת-ישראל ועם-ישראל וחכמת-ישראל. היו, אמנם, בין התורנים הרבה אנשים, שהכירו, שיש ערך לחכמת-הגויים, באופן שלמדו לדעת את החכמות הללו והשתמשו בהן למטרות שונות. אך גם האנשים הנאורים הללו לא היו משתחררים מן ההשקפה, שאין בין האנושיות ובין היהדות אותו יחס, שיש בין השלם ובין החלק. היהדות היתה להם דבר בפני עצמו, – דבר שלם בפני עצמו, שיחסו אל כל שאר "אומות-העולם", כלומר, אל האנושיות כולה, הוא רק יחס חיצוני, מעין יחסו של האדם אל שאר מיני הבריות שבעולם, שאדם מצטרך להן ובא עמהן במגע חיצוני וצריך להזהר בהן, ולפעמים גם לעבוד בשבילן, אבל כל זה אינו מקשר אותו אליהן קשר אורגאני. החוקים השולטים בעם-ישראל והחוקים השולטים בשאר האומות היו בעיני היהודים רחוקים אלה מאלה כרחוק החוקים השולטים באדם מאותם ששולטים בשאר בעלי-חיים.

זו היתה הבערות העברית המיוחדת, ה"ספיציפית". אותה היו, קודם כל, צריכים לשרש כל אותם החכמים והסופרים, שרצו להשכיל את עמנו, לקרבו אל החיים הכלליים, לעשותו אדם ככל בני-האדם שעל פני האדמה, אדם שנוטל חלק בפרוצס ההיסטורי-הכללי של האנושיות ובהתקדמות הכללית שלה. ואולם סופרי "תקופת-ההשכלה" שלנו לא הבינו דבר זה כראוי. הם דמו, שדי לשים ללעג את המנהגים העבריים המיוחדים ואת האמונות התפלות המיוחדות לישראל ולהראות, שאין דוגמתם בשאר אומות-העולם, כדי שיַעשה

היהודי „אדם בצאתו“, כלומר, כדי שישתחרר מאמונותיו ומנהגיו המיוחדים לו, אבל הם טעו. הדעה, שהיהדות היא חטיבה מיוחדת בפני עצמה, נשתרשה כל-כך בעם-ישראל, עד שרוב היהודים לא נתפעלו כלל ממה שהאמונות והמנהגים הישראליים מיוחדים הם, ישראלים „ספיציפיים“ הם; הם היו תמהים, אלו לא היה הדבר כך. זוהי סבת-הדבר, שתמיד נמצא בישראל מספר עצום של בני-אדם, שהיו בקיאים בחכמות ומדעים חפשיים בתכלית החפשיות, וביחד עם זה היו בני-אדם אלה מקיימים את כל המצוות הקלות והחמורות; שני עולמות הם, שתי רשויות – העולם העברי לבד והעולם האנושי לבד.

אחד היה הד"ר רובין, שהפיץ „השכלה“ באופן חדש לגמרו. הוא לא בא בלגלוגים ובולזולים או במפצים ובקרדומות על איזה מנהג דתי מיוחד לישראל. הוא לא הטיף לכפירה ופריקת-עול והתקוממות להאמונות והמנהגים המיוחדים לישראל אך ורק מפני שאין לעמים אחרים דוגמתם. להפך, תמיד היה משתדל להראות, שבעיקר-הדבר אין אמונות ומנהגים מיוחדים לישראל כלל. בציטאטים אין-מספר היה מוכיח ומראה עד לאין ספק, שאין כמעט שום מנהג יהודי או מסורת ישראלית, שלא תהא דוגמתם בעם אחר, קדמון או חדש, פראי או מנומס, אירופי או לא-אירופי. והציטאטים היו מובאים בלא סערת-רוח, בלא התמרמרות ותאות-נצות, אלא בנחת ובפשטות, בלא שום הערות מצד המחבר ובלא שום טכסיסים פולימיים, שהסובייקטיביות מבצבצת ויוצאת מתוכם ודוחה את הקורא אפילו מן הרעיון היותר בריא הנאחז בהם. ציטאטים על ציטאטים היה מגבב המחבר – והוא עצמו היה כמו שאינו; כאילו היה רוצה לומר בזה להקורא: שפוטנא אתה בעצמך, – אני איני אומר כלום. ג'ט ה אומר על המשורר: „יצור, צייר, ודום“ – ד"ר רובין היה מקיים צויו זה של המשורר הגדול בספריה-המחקר שלו. הציטאטים היו נראים על-ידי כך כיבשים, כצבורים ומגובבים בלא שום עבוד, הסברה והמתקה. אבל באמת לא היו מגובבים במקרה כלל וכלל. הם היו מסודרים בחכמה רבה ומכוונים לתכליתם. הסובייקטיביות של המשורר האובייקטיבי מתגלית בסדורם של הציורים והמעשים. בסדור זה אומר המשורר כל מה שהוא רוצה לומר, אבל חוץ מזה אינו מגיד כלום: הוא נותן לדבר לגבוריו ולהמעשים. כך הוא גם ד"ר רובין: הוא רק מסדר את הציטאטים, ובזה לבד הוא מביע כל מה שרצה להביע. כי הציטאטים המסודרים מדברים בעדם. כמעט כל ספריו ומאמריו, שמספרם עצום ורב כל-כך, היו יכולים להקרא בשם: „ההיסטוריה המשונה של האמונות התפלות“. כמעט בכל ספריו אלה הוא משובח את האמונות והדעות היותר מקובלות באומה הישראלית אל

האמונות והדעות של עובדי־האלילים. ובוזה בלבד הוא מעורר מחשבות הרבה בלבו של הקורא. הקורא רואה, שאין היהדות ענין יוצא מן הכלל, שאין ישראל והאנושיות שני עולמות נבדלים זה מזה, שכל מה שיש בזה יש גם בזה. וכך נופלת חומת־הסינים שבין האדם ובין היהודי בלי משימ, מאליה. מספריו של ד"ר רובין נוכח הקורא, שהישן – ישן הוא, שהמסורת המקודשת היתה לפנים נחלתם של עמים בלתי־קדושים כל עיקר. הגלגולים, המלאכים, הספירות, הלחשים, הסגולות, מעשי־בראשית, מעשי־מרכבה וכל הקבלה העיונית והמעשית, – הכל כבר היה אצל שאר העמים. וכך מוזעזעים הספרים המדעיים היבשים הללו, שבהשקפה ראשונה הם נראים כגל של עובדות מקובצות מספרים שונים בלבד, את יסודות־עולמם של קוראיו. „בלא שהתחיל בסתירה – כתבתי עליו במקום אחר – היה סותר אמונות ודעות קבועות ומושרשות, ובלא פולימיקה ווכוחים והתמרמרות היה מכניס ספקות עצומים במוחותיהם של קוראיו. לאט־לאט היו הספקות נעשים פקפוקים והפקפוקים – שלילה גמורה“¹). – בתור עבודה מדעית טהורה אין ספריו עומדים בפני הבקורת. אין בהם חדוש מדעי מקורי, אין הציטאטים שבהם מבוקרים ומנופים כל צרכם. הלוחם הגדול כנגד האמונה נוטל בעצמו באמונה סמויה ידיעות על מנהגיהם ואמונותיהם של העמים הקדמונים והפראים מתוך ספרים, שמחבריהם אינם נאמנים ביותר ואי־אפשר לסמוך עליהם. אבל, כמו שאמרתי למעלה, לא האמת המדעית היא העיקר בספריו של רובין, אלא ההשפעה החנוכית והחברותית, – והשפעתם זו התמידה כימי דור שלם ועדיין לא פסקה. בימינו אלה, שפעולת־הסופרים היא, על־פירוב, בת־יומה, והסופרים עצמם נדחים זה מפני זה ומפנים מקום זה לזה במהירות יתרה, אפשר לקנא בגורל כזה, שלא הרבה אפילו ממבחר־חכמינו זכו לו.

II

חיים ארוכים של אדם כד"ר שלמה רובין, שכל ימיו הקדיש לטובת החברה הישראלית, אי־אפשר שלא יהיו מלאים ענין וחפץ. החכמים, שעוסקים בחכמה לשמה, כמעט שאין להם ביוגראפיה. ואולם החכמים, שעוסקים בחכמה לשם טובת־החברה, אי־אפשר שלא התנגשו בחברה זו, שלא נלחמו הם בה והיא בהם. התנגשות זו היא שנותנת ערך כללי לחייהם הפרטיים של החכמים מן המין האחרון וממלאת את דברי־ימיהם ענין ודברי־חפץ. ואמנם, חייו של ד"ר רובין הם מלאים ענין.

1 עיין „השלח“, כרך י"א, עמ' 487.

שלמה רובין נולד בעיר הקטנה דולינה בגאליציה ביום האחרון של פסח תקפ"ג (1823). מובן מאליי, שנתחנך בחדרים ובישיבות (והיכן היה יכול להתחנך באותו זמן ובאותו מקום?). בשקידה עצומה למד גמרא ומפרשיה ופוסקים. גם מקרא למד – חמשה חומשי־תורה. יותר מכֵּן לא לימדוהו מן המקרא כלום. נביאים וכתובים הם הצעד הראשון לאפיקורסות, כידוע. בחמשה חומשי־תורה יש דינים, אבל בנביאים וכתובים מה יש? – ספורי־מעשיות ומוסר. את ספר־תהלים, שיש בו מוסר ותפלות, „אומרים” עמי־הארצות. לתלמיד חכם עסוק ב„גפ”ת אין צורך בזה. נ”ך ידע הילד שלמה רק מתוך הציטאטים שבתלמוד. עוד קודם שמלאו לשלמה י”ז שנה השיאוהו אבותיו אשה. כמנהג הימים ההם, היה הזוג הצעיר סמוך על שולחנו של אבי־הכלה. וה„אברך” הצעיר למד תורה בבית־המדרש. הוא התמיד בלמודו ונעשה ראוי להוראה. בגאליציה היו משלמים אז סכום גדול, לפי הערך, בעד ה„קונסנס” (אשור־ה„סמיכה”); ועוד כשהיה שלמה סמוך על שולחן־חותנו הכינו אבותיו 600 זהובים בעד ה„קונסנס”, כדי שיהא רב בעיר חודרוב. אבל האברך אינו רוצה להיות רב ומורה־הוראה בגאליציה. רוח אחרת היתה עמו. הוא אינו חושב עוד להאושר היותר גדול – את כסא הרבנות, כמו שחשבו אז הכל, מפני שאינו חושב עוד את ה„גפ”ת” לכלל כל החכמות שבעולם. הוא נכסף לדעת עוד כמה דברים חוץ מן הגמרא. מאילו רוחות באה הרוח אל העיר הקטנה? – מערים קטנות שכמותה או גדולות ממנה מעט: מזולקווה, מבוליחוב ומערים נדחות אחרות, שנמצאו בהן אז „משכילים נסתרים”. ורעיון מחוצף עולה על לבו של האברך; הוא רוצה ללכת לעיר פאדובה שבאיטליה ולהכנס שם לבית־מדרש־הרבנים, שהורה בו אז שמואל דוד לוצאטו. שד”ל, שהיה אחר־כך איש ריבו של ד”ר רובין בספרות, היה אז לזה האחרון משאת־נפש, סמל ההשכלה העברית, שחכמת־היהדות וחכמת־העמים „תואמים” היו בו, „התלכדו ולא התפרדו”, כמליצת הימים ההם. בכל המאספים הגאליציים של אותו זמן היה שד”ל תופס את המקום היותר חשוב. כל העולם העברי־המשכילי היה מלא אז כבודו ותהלתו. אין להתפלא, איפוא, שה„מריח בריח־ההשכלה” בק”ק דולינה בגאליציה שאף בכל נפשו אל היכל־קודש זה, אל בית־מדרש־הרבנים, שהחכם שד”ל הרביץ בו תורה. אבל עוד פחות מזה יש להתפלא על שאבותיו של רובין לא נתנוהו לנדוד ל„מרחקים”, כדי להעשות „אפיקורס”. בעיניהם היו ה„סמיכה” וכסא־הרבנות בעיר חודרוב חשובים הרבה יותר משד”ל עם „בית־מדרש־הרבנים” שלו. רובין התעקש, אבל אבותיו התעקשו עוד יותר – והאברך נשאר בדולינה.

הוא נשאר – אבל בנפש מרה ובלב פצוע, שבקרבו קננה תקוה נכזבה. אבותיו דמו, שנצחו אותו, שפעלו עליו להשאר בתום-אמונתו, אבל באמת פעלו את ההפך מזה ממש: מחמת עגמת-נפש והתמרמרות הניח את התלמוד ונושאי-כליו בקרן-זוית ושם פניו אל התנ"ך. בפירושים המקובלים – רש"י ו"מצודות" – אינו יכול עוד להסתפק. כבר יש בצעיר זה התנגדות אל המסור והמקובל. ה"רוח החפשי" של בית-המדרש הוא אבן עזרא, והאברך שוקד על פירושו של הראב"ע על התורה. פתגם קדמון היה מתהלך בין התורנים המתחקרים: "שפת אמ"ת (איוב, משלי, תהלים) תכון (תתפרש לנכון ע"י) לע"ד" (לוי בן גרשום – רלב"ג, – עמנואל הרומי, דוד קמחי – רד"ק). נאמן לפתגם זה ובלי שים לב, שזהו פתגם מקובל, עוסק רובין בפירושו של רד"ק על תהלים, של עמנואל על משלי, ושל רלב"ג על איוב. גם ספרי-דקדוק של קדמונים ואחרונים הוא משיג בעיר הנדחת, אלהים יודע באיזה אופן, והוא נעשה בעיני החסידים – אפיקורוס גמור. התורני נעשה משכיל.

החסידים חבריו רואים בו אדם, שיצא מכלל-ישראל. ומאחר שהוא עצמו אפילו בחלומו לא ראה, שאפשר לו "לצאת מכלל-ישראל", ואפילו מבית-המדרש בלבד, על-כן דוחפים אותו החסידים מתוך ה"קלויז" שלהם. חזיון ישן, מתלונה במכות ובבזיונות וביסורים גופניים ורוחניים, שלרוב הקוראים עברית אין מן הצורך לתארו מחדש...

הנעלב מכיר ויודע, שאין בו שום חטא, שלא עבר שום עבירה, שהוא נזהר במצוה קלה כבחמורה, ומרגיש, שעשו עמו מעשים אשר לא יעשו. הוא הרי אינו מסוגל עוד להבין מה שמבינים אנו: ש"חוש-הריח" של החסידים הוא חזק ונכון למדי ושסופו של מתרפק באהבה על דברי-הנביאים שלא להתרפק עוד באהבה על דברי-"צדיקים". הוא עדיין אינו מבין דבר זה וחושב את עצמו לנרדף שלא בצדק ושלא ביושר, אך ורק מפני שהוא היחיד ורודפיו-הרבים, אך מפני שהוא – החלש והם – התקיפים. גל גדול של התמרמרות ושנאה מצטבר ברוחו, והוא מתחיל לשנוא את חבריו מקודם ולבוז להם. רוצה הוא להתרחק מהם ולהיות חפשי מעולם ומשלטון-עריצותם. וכדי שיעלה דבר זה בידו, גומר הוא בנפשו, שהוא צריך לחדול מלהיות סמוך על שולחן-חותנו: שהוא צריך להתפרנס מיגיע-כפיו – ממשלח-ידו העצמי. וכך נעשה המשכיל לסוחר.

חמש שנים "סוחר" המשכיל בכל מיני "פרקמטיה" ומנסה את הצלחתו בעניני משא-ומתן שונים ומשונים, וכמובן, הוא מאבד לסוף את מעט הנדוניה שלו ונשאר בעירום ובחיסר-כל. ובינתיים כבר יש לו שני ילדים. אז הוא מכיר, שלא נוצר להיות סוחר, והוא מתחיל לבקש לו "מלאכה ליבראלית",

כלומר לימוד, שיהא יכול להיות גם קרדום לחפור בו, מעין דבר ממוצע בין „השכלה” ובין „סחרנות”. חוץ מזה – וזוהי השקפה בלתי-מצויה כל-כך באותו זמן – נראה לו, שלא הצליח במסחר מפני שאינו יודע את דרכי-המסחר. ולפיכך הוא עוזב את אשתו ושני ילדיו בבית-חותנו והולך לעיר לבוב כדי להכנס שם ל„בית-מדרש-המסחר”, שנקרא בשם: Technische Akademie demie. שם הוא שוהה שתי שנים ולומד את הפנקסות (Buchhaltung) וגם את הלשונות הגרמנית, הצרפתית והאיטלקית.

ובימים ההם מת אחד מחביריו, שהיה עדיין צעיר מאד, והניח אחריו קובץ של שירים עבריים. רובין מוציא בשנת תר”ח (לבוב תר”ח) את השירים הללו בשם „מעדני-מלך” עם הספד גדול מלא חידושים ודרושים, שרידי „תורניותו”. זוהי ראשית-עבודתו של רובין על שדה-הספרות. הסוחר נעשה סופר.

שתי שנים בלה בבית-המדרש-למסחר, כאמור, ולאחר שיצא ממנו ראה את עצמו ברע מאד. רב אינו וגם סוחר לא נעשה, ומשרת-פנקסאי לא השיג. בקצור: קרץ מכאן ומכאן. אז הוא עוזב עם אשתו וילדיו את עיר-מולדתו דולינה והולך לעיר בוליחוב ומיסד שם בית-ספר פרטי להורות בו עברית וגרמנית. אך השעה לא שחקה לו שם: הוא נלקח פתאום לעבודת-הצבא. הוא עבד בצבא שתי שנים וסבל הרבה יסורים, וגם הפרוטה האחרונה כלתה מכיסו.

כשנתפטר מעבודת-הצבא עבר לעיר הסמוכה לבוליחוב, להעיררה ז'וראבנה, ושם היה מורה-לשעות פרטי ללשונות גרמנית וצרפתית. שם כתב את ספרו המקורי הראשון בשם „קורי-עכביש” – נגד המתחסדים והמהבילים בעמנו”. אבל הדבר הנורא, דבר כתיבת ספר אפיקורסי כזה, נודע לדייני-העיר. והם, בלא שהובו מחשבות, הכריזו עליו „חרם”, באופן שלא היה יכול להורות בשום בית. וכך קפחו את פרנסתו. הספר „קורי-עכביש” לא נדפס: רובין שרף אותו בעצמו, כנראה, מיראה, שלא יבוא לידי הקנאים. ואולם בימי-עניו ומרודיו אלה תרגם את „מכתבים הפילוסופיים” של שילר והוסיף עליהם הקדמה מלאה מליצות נלהבות בשבח ההשכלה והחופש, כנהוג בימים הללו. כשאנו קוראים מליצות אלו, אי-אפשר שלא תרחף בת-צחוק על שפתנו; אך אל נא נשכה, שלכותבי המליצות הנלהבות הללו לפני שבעים שנה היו „מליצות” אלו רצינות גמורה – תוצאה ישרה מחייהם, משאיפתם לדעת וחכמה, מן הרדיפות שסבלו, מן המלחמות שנלחמו. מליצותיהם אלו היו, איפוא, דברים יוצאים מן הלב, פרי יסורים עזים, ובעיקר-הדבר אין

לכנותן כלל בשם „מליצות“ במובן האירוני. ה„מכתבים הפילוסופיים“ עם ההקדמה הנלהבת נדפסו בלבוב בשם „בן-אוני“.

בין כך וכך לא הדלו הרדיפות מצד קנאי-זוראבנה, עד שכמעט בא הנרדף לידי יאוש. אז החליט לעזוב את ארץ-מולדתו וללכת לרומיניה. — ארץ זו, שהיתה אז ממש „גן-עדן“ ו„מכרה-זהב“ ליהודי-גאליציה. בעיר הרומינית גאלאץ מצא בבית-מסחר גדול אחד התמנות בתור פִּנְקֶסְאִי, וחוץ משכרו הקצוב היה מקבל גם אחוזים אחדים למאה מן הֶרְנַח של בית-המסחר. מצבו הוטב אז מאד, ועל-כן יכול היה לעסוק בספרות בשלוה וברוחה: היום היה לו לעבודת-המסחר, והלילה — לעבודת-הספרות.

מכאן ואילך נעשה רובין אחד מן הסופרים העבריים היותר פורים. מתחלה כתב את „ספרה-מדות“, שכולל משלי-חכמה ודברי-חכמים, מקוריים ומתורגמים (ווינה, תרי"ד). באותו זמן התחיל חלוף-מכתבים בינו ובין י. ש. נִיִּיִּו (יש"ר) מגוריציאה על ספרו של האחרון: „בחינת-הקבלה“. „מכתבים“ אלה, שבאמת היו מאמרים לכל דבריהם (כי ל„מאמר“ היום היו קוראים לפני „מכתב“), נדפסו ב„כוכבי-יצחק“, — האורגאן הספרותי היחידי באותו זמן, שיצא במשך הרבה שנים לסירוגים. אחר-כך התחיל חלוף-מכתבים בינו ובין המשורר הגרמני קארל גוצ'קוב, ורובין תרגם לעברית את הטראגידיה המפורסמת של גוצ'קוב: „אוריאל אקוסטה“, והוסיף על תרגומו הקדמה מלאה אש של התלהבות-נעורים, שבה הרבה לצדד בזכותה של החירות הדתית ולגנות את הקנאות ואת הרדיפות הדתיות (ווינה, תרט"ו). כל מלה ומלה שבהקדמה זו מעידה, שיצאה מלב פצוע, שהרדיפות הדתיות מחצו אותו עד לאין מרפא. כנגד הרדיפות הללו מכוונת כל הטראגידיה הגוצ'קובית, ואין להתפלא, שרובין בחר לתרגם אותה דוקה. התרגום נתישן. אף-על-פי-כן יש בו הרבה מקומות נמרצים, שגם עתה יקראם כל עברי בחפץ-לב.

אחר תרגום הטראגידיה מחיי אוריאל אקוסטה פנה רובין אל ברוך שפינוזה, שגורלו קרוב כל-כך לגורלו של אקוסטה ושסבל אף הוא מרדיפות-הקנאים על שהגן על החירות הדתית. רובין התחיל מתרגם את ספריו של שפינוזה ולהוציאם בספר עברי, שקרא לו בשם המקורי: „מורה-נבוכים ההדש“. רק שתי חוברות נדפסו מספר זה בווינה — ופתאם נתגלתה התנגדות נמרצה להפצת דעותיו של שפינוזה בקהל העברי ממקום, שלא פלל רובין כלל — מצדו של ש"ל.

שד"ל ושלמה רובין — וכי יש שני הפכים גדולים מאלה ביחסם אל הדת? — שד"ל היה אדם בעל הרגשה פיוטית-דתית עמוקה מאד. רומאנטיקן

דתי, שרואה באמונה כולה – שירת־נפש עזה, ובמנהגיה וחוקיה – התגלמותה של שירה זו בסמלים פיוטיים. ולעומת זה היה רובין אדם מנתח את הדת וחוקיה לחלקיהם, חושף את מוצאם של כל האמונות, הדתות והמנהגים, נוטה לראציונאליות ולספקנות דתית וחושב כמעט את האמונה כולה לאיזה גל של מעשי־תועים, של משפטים־קדומים, של הזיות ודמיונות תפלים. אין כל פלא, איפוא, שהראציונאליסטן שברובין כרע ברך לפני הראציונאליסטן שפינוזה, והרומאנטיקן שד"ל תָּעַב וגָּנָה את שפינוזה בכל מה שיכול. המלחמה היתה עזה, ואין שום ספק בעיני, שהביאה הפראה קולטורית ידועה לספרותנו. הפראה זו לא היתה, לצערנו, גדולה ביותר מפני שרוב הסופרים העבריים בימים ההם לא היו מסוגלים להבין את ערכו של פולמוס ספרותי זה: לא היה להם אז – וקשה היה אז עדיין להקנות להם – מושג ברור משפינוזה ותורתו המחבכת עולם.

III

חמש שנים יָּשַׁב רובין בגאלאץ בשלוה ועבד את עבודת־הספרות. אך פתאום התמוטט בית־המסחר, שעבד בו, ונהרס עד היסוד. רובין, כאדוניו, אבד כל מה שהיה לו. ומחוסר־לחם שב בשנת תרי"ט עוד פעם לעיר בוליאוב בגאליציה. שם נתמנה למנהל בית־הספר ליהודים מטעם־הממשלה. על משמרתו זו עמד כחמש שנים רצופות. ובשנים הללו כתב את ספרו „תשובה נצחת” (לבוש 1859) – כנגד שד"ל ובעד שפינוזה. עיקר המחלוקת סבב על ציר זה: רובין חשב את תורת־שפינוזה לקרובה ליהדות הצרופה של הרמב"ם, הרלב"ג ור' חסדאי קרְךְ שְׁקֶשׁ. ואולם שד"ל התקומם נגד דעה זו בכל תוקף. הוא טען, שהיהדות לא היתה ראציונאליסטית מעולם, שהאלהות היתה לה „עצם נפרד” (טראַנסְצֵנְדֵנְטִית) ולא „עצם נכלל” (אימָאָנֵנְטִית), שהחוקים והמצוות שבין אדם לחברו נובעים, לפי היהדות, לא מן השכל, אלא מן הלב, וכדומה. בעיקר־הדבר נראה, שהצדק היה עם שד"ל; ואולם הרבה רעיונות בריאים נשמעו אז גם מפיו של רובין. וכבר אמרתי, שאילו היה אותו הדור העברי ראוי לכך, היתה יכולה לצאת מפולמוס ספרותי זה תועלת מרובה להמחשבה העברית העליונה.

במשך חמש השנים, שהיה רובין מורה מטעם־הממשלה בבוליאוב, כתב מאמרים גם ב„המגיד”, ה„נשר” (שָׁצֵא עֲלֵי־יְדֵי יוֹסֵף כֹּהֵן־צֶדֶק), „כוכבי־יצחק”, ועוד.

ושוב קפץ עליו רוגזם של הקנאים. הם התחילו להלחם בבית־הספר העברי מטעם־הממשלה בחימה שפוכה. מלחמה זו הכעיסה את רובין עד מאוד

ומררה את חייו, עד שהיתה לו ההוראה בבית-הספר לזרא—ונתפטר ממשמרתו. אז עזב שנית את ארץ-מולדתו ויצא לרוסיה. הוא נעשה מורה ומדריך לבנו של עשיר גדול אחד בעיר אוסטראה. בעיר זו ישב שתי שנים ושם כתב מאמרים שונים ב„המליץ“ (ביחוד חשוב המאמר, שנדפס בו על „יעקב פראנק וסיעתו“), ב„כוכבי-יצחק“, ב„הנשר“ (חשוב ביחוד המאמר, שנדפס ב„הנשר“: „תולדות-מהרש"א“) וב„מגד-ירחים“ של יוסף כהן-צדק וב„הכרמל“ של רש"י פין („הקשת“, „התמוז“, „התרנגולים“, ועוד). ובאותו זמן כתב רובין מאמרים גם בכתב-העתי הגרמני-העברי „בן-חנניה“, שהוציא ר"ל לייף מסגדין (הונגאריה) לחכמת-ישראל (החשוב שבהם הוא: „תולדות ר' יעקב ששפורטש“).

IV

בשנת תרכ"ה בא העשיר, שרובין היה מורה בביתו, מאוסטראה לווינה ביחד עם בני-ביתו; וגם רובין נלוו אליהם. ארבע שנים (תרכ"ה — תרכ"ט) ישב רובין אז בווינה — ואנו משתאים ומשתוממים על פְּרִי־תִעֲטוֹ בעת ההיא. מאמר אחר מאמר וספר אחר ספר הוא כותב — לא ייעף ולא ייגע. ב„המליץ“ כתב אז מאמרים גדולים הרבה, וביניהם המאמר החשוב „עץ הדעת טוב ורע“; ב„כוכבי-יצחק“ הדפיס אז הרבה ענינים חשובים, והמאמר „פרס ויהודה“ בראשם. גם ב„בית-ועד לחכמים“ ועוד במאספים שונים כתב בעת ההיא, ואת הספר האיטלקי: Riti degli Ebrei לר' יהודה אריה מודינה תרגם אז עברית בשם: „שולחן ערוך על חוקי-היהודים ומנהגיהם“ (נדפס בווינה תרכ"ו עם הערותיו של ד"ר אדולף גלינק). וכל זה לא מנע אותו מלכתוב באותו זמן עצמו את ספרו הגרמני: Spinoza und Maimonides. Ein psychologisch-philosophisches Antitheton (שפינוזה והרמב"ם. הקבֵּלָה פסיכולוגית-פילוסופית), שבשבילו כבדה אותו האוניברסיטה בגטינגן בתואר של דוקטור לפילוסופיה. זה היה ספרו השלישי על שפינוזה, וגם בו, כמו בספריו העבריים, השתדל להוכיח, שהקשר בין שפינוזה ובין היהדות אמיץ הוא מאוד.

בווינה התוודע ד"ר רובין אל פרץ סמולנסקין, שבא אז מרוסיה וחשב מחשבות גדולות על הספרות העברית ועתידותיה. כבר היה חולם אז להוציא את „השחר“, אבל פקפק בדבר, אם ימצא לו עוזרים מהוגנים, שחבוריהם יצלחו ויספיקו למכתב-עתי חדשי. צריך לזכור את מצבה של הספרות העברית בימים ההם. אמנם, עתונים שבועיים כבר היו יוצאים אז בלשון עברית; אך, אל אלהים, במה היו מתמלאים! בפלפולים על הפסוק

„או נשישׁ, בחקירות על „נו״ן להקטין״ או „נו״ן להגדיל״, וכדומה מן ה„מחקרים״, שהיו „המגיד״ ו„הכרמל״ ובמקצת גם „המליץ״, מלאים וממולאים מהם במשך כמה וכמה שנים. למלא גם את „השחר״ בענינים כאלה – בזה לא רצה סמולנסקין, וסופרים וחכמים, שיעסקו בענינים חשובים באמת וכתיבתם לא תהא הטופה וארעית, כמעט אי־אפשר היה לו למצוא או. כי להיות על הספרות העברית, ואפילו לקבל איזה שכר שיהיה בעד „פרי־העט״ – לזה לא צָפָה אז סופר עברי אפילו בחלומו. וכך היה סמולנסקין מתְּיָרָא, שמא לא יהא לו במה למלא את החוברות החדשיות, שאינן סובלות הפסק ודחוי. ד״ר רובין דבר על לבו של סמולנסקין להתחיל בהוצאתו של „השחר״ ושלא להתְּיָרָא מן המכשולים. סמולנסקין השיח לו את דאגתו. או קפץ הד״ר רובין ונשבע, שבכל הימים, שיחיה הוא ו„השחר״ יתקיים, יכתוב בשבילו ספרים שלמים, שיהא בהם, לכל הפחות, כדי למלא גליון אחד בכל חוברת וחוברת. ושבועה זו קיים רובין. במשך שתי־עשרה שנות „השחר״ נדפסו ממנו בירחון זה כעשרה ספרים שלמים, ולא היתה אפילו חוברת אחת ב„השחר״, שלא יהא בה כלום מפרי־עטו של רובין. אך למותר הוא להוסיף, שבעד כל עבודה מרובה וקשה זו לא קבל רובין אפילו פרוטה אחת. להסופרים העבריים הצעירים בוודאי יקשה אפילו לצייר דבר זה בדמיונם.

ואלה הם הספרים, שהדפיס ד״ר שלמה רובין ב„השחר״: (א) „גאון יהודה וירושלים״ – על „הבגדים העברים״ (תרס״ט). הערה חפשית בספר זה נתנה מקום לפולימיקה נלהבה בין סמולנסקין ובין יחיא ל בר י״ל, בעל „הלבנון״. (ב) „ספר־היובלים״, זה ה„מדרש הגנוז״, שתרגם באותם הימים אבגוסט דילמאן מכושית לגרמנית, והד״ר רובין תרגם אותו מתרגום זה ללשון־המקרא והוסיף עליו הקדמה ארוכה על ה„ספרים החיצונים״ מזמן בית שני, שאז לא ידעו הקוראים העבריים אפילו ממציאותם (תר״ל). זהו אחד מן הספרים העבריים היותר חשובים בעיני (שני הספרים האחרונים נכתבו בווינה). (ג) „מעשה בראשית״ להכנעני (הפיניקי) סנחוניתון, עם מבוא גדול על יחס המיתולוגיה של כל העמים אל ספורי־יצירה שלנו כמו שהם במקרא ובאגדה התלמודית (תרל״ב). (ד) „מנחם־הבבלי״, על אמונותיהם ודעותיהם של המינים, שנזכרים בתלמודים ובמדרשים, ובכלל על שיטת ה„יודעים״ (הגנוסטיציסמוס), שהיתה אז לקוראינו terra incognita (תרל״ג). (ה) „אבן־החכמים״, על האלכימיאה ביחוסה להמסתורין של כל העמים ולהקבלה המעשית בישראל (תרל״ה). (ו) „אבני־מלואים״ – על הלחשים וההשבעות השומריים והאשוריים כפי שנמצאו בכתב־היתדות, שנחשפו אז בחרבות־נינוה, בהשוואה אל ה„סגולות״ וה„קמעות״ שלנו (תרל״ו). (ז) „מחולת־המות״, על המחלה,

שנקראת בצרפתית בשם: *danse macabre* וברוסית: *танец св. Витта*. שבימי-הבינים השבו אותה למסובבת על-ידי „דבוק“. בספר זה צלל ד"ר רובין לעמקי-מעמקיו של סוד-הבליה-ההכליון והערה את מקורו של הפסימיסמוס האנושי, שהוא תוצאת הכרחיותם של המיתה וההעדר בטבע. הוא הציע בו את דעותיו של בודקהא והשתדל להוכיח, שהדעות הללו השפיעו על היהדות והן נמצאות כבר בקהלת (רעיון זה אי-אפשר לחשוב למדעי ביותר), וגם זכר בו ברחבה על הפסימיסמוס של בעלי-המוסר העבריים (תרל"ז). בחמשה אכסמפלארים מספר זה נדפסו ציורי-הול-ביין, שנתפרסם על-ידי תמונות-המות המחרידות, שצייר על-פי „פֶּרְסִקִים“ מצויים על כתלי בתי-קברות באיטליה. ספר זה הקדיש ד"ר רובין לזכר-נשמתה של בתו היחידה, שמתה בנעוריה (את כל חמשת הספרים האחרונים כתב כשהיה ברוסיה, בעיר טאגאנרוג, כמו שנביא למטה). ח „מעשה-מרכבה“, שכולל: „ספר-הנבואה“, על חזוי-ישראל ונביאי שאר האומות, ו„ספר-המלאכים“, על השרפים והאופנים וחיות-הקודש שבמקרא (ביחוד ב„מרכבת-יחזקאל) ועל המלאכים של שאר העמים הקדמונים (נדפס בשנים האחרונות של „השחר“, ומקצתו – לאחר פטירתו של סמולנסקין).

V

בשנת תר"ל עזב ד"ר רובין את ווינה, ולאחר שישב בביתו בגאליציה כשני חדשים, נקרא לאיטליה להיות מורה ומדריך לבנו של עשיר גדול מעיר קאהירה שבמצרים, שהתעתד להכנס להאוניברסיטה בניאפול. באיטליה ישב רובין כשתי שנים (1870–1871). הרבה ראה והרבה למד בארץ, שכל אבן מאבניה מספרת דברי-ימי-קדם וכולה – מקדש גדול אחד להאמנות. שם תרגם גרמנית את הספר: *Dialoghi d'amore* (ה„וויכוח על האהבה“) לדון יהודה אברבנאל. התרגום לא נדפס עד היום. ואולם במאמר מפורט אחד, שכתב רובין ב„המגיד“ ושבדל להוכיח, כי שקר הוא מה שהחליטו חכמים שונים, שדון יהודה אברבנאל התנצר, הביא פרק אחד מספר זה בתרגום העברי שלו, ולא בתרגום הישן, שהוציאה חברת „מקצי-נרדמים“ זמן מועט קודם לכן.

בשנת תרל"ב חזר רובין לביתו ושהה בגאליציה שנה אחת, ובשנת תרל"ג נקרא לעיר טאגאנרוג ברוסיה כדי להיות מורה ומחנך לבנו של העשיר ר"י פוליאקוב. כחמש שנים ישב בטאגאנרוג וכתב שם בשביל „השחר“ את חמשת-הספרים הגדולים, שכבר נמנו למעלה. בשנת תרל"ה שב מרוסיה לגאליציה ארץ-מולדתו, ועד מהרה העתיק את דירתו משם

והתישב עם אשתו ובניו בווינה. שם כתב, חוץ מן הספר „מעשה-מרכבה“ בשביל „השחר“, שכבר הזכרתיו, גם את הספר „תהלת-הכסילים“ (בשנת תר”ם). שמזכיר בתכנו האירוני את *Epistolae clarorum virorum*, הספר היחידי שזכה להוצאה שניה, מתוקנת ומורחבת, עוד בהיי-המהבר (קראקה, תרס”ז). הרבה אפשר ללמוד מספר זה, שהוא כעין רשימה של השוטים-הפקחים והפקחים-השוטים, שחיו ועבדו וכתבו בכל הזמנים ובכל הדורות. בשנת תרמ”ב כתב את הספר החשוב „בירוסי הכשדי“ או „קדמוניות האשורים והבבלים“, שבו מובאות באריכות האגדות על המבול, כפי מה שמצאו האשורילוגים החדשים בכתבי-היתדות (ה„אָפּוס של גילגמש“). – כמוכן, לפי מצבן של הידיעות האשורילוגיות באותם הימים, – ומבואר יחסן של האגדות הללו אל דבריו של הכהן הכשדי בירוסוס המובא בספרו של יוסף בן מתתיהו „נגד אפיון“ ואל ספורי-המקרא בדבר המבול. זה היה הספר הראשון בעברית על אותם הענינים, שבימינו הרעישו את העולם הודות לדרשותיו של פרידריך דיליטש על „בבל וביבליאה“. בשנת תרמ”ז כתב את ספרו „מעשי-תעוועים“, שכולל את כל מיני האמונות התפלות והדעות הנפסדות, ששלטו בישראל ובעמים בכל הזמנים (שלשת הספרים האחרונים נדפסו בווינה). זהו מעין הספר: *Buvar d et Pécuchez*, שהתחיל לכתוב המספר הצרפתי הגדול גוסטאב פלובר. הספר „מעשי-תעוועים“ מלא ידיעות מרובות וחשובות כל-כך על האמונות התפלות של כל העמים, עד שלגודל-חשיבותו תרגם אותו הסופר י. שטרן בשוטטגארט לגרמנית ונדפס בליפסיה בשם: *Geschichte des Aberglaubens*.

וכשהגיע לזקנה מופלגת זכר ד”ר רובין את אהבת-נעוריו אל שפינוזה, ובשנת תרמ”ה הוציא את ה„אָתיקה“ של שפינוזה בשם „חקר-אלוה עם תורת-האדם“. על תרגומו הוסיף רובין הערות הרבה ומבוא גדול, שבו שוב השתדל להוכיח, ששיטת-שפינוזה קשורה ביהדות קשר אמיץ. ספר זה משך עליו בזמנו את כל העינים, והרבה דברו עליו בספרות הישראלית, העברית והלועזית. בוודאי יש בתרגום זה חסרונות שונים ובמבוא יש למצוא הפרזה ידועה; אבל סוף-סוף זהו ספר, שצריך לחשבו למטמון יקר באוצר-ספרותנו. תרגומים כאלה לא רבים היו אז בלשוננו. ועד שבא ד”ר יעקב קלאצקיין ותרגם את ה„אָתיקה“ מחדש, היה הספר היחידי, שמתוכו יכול היה הקורא העברי להכיר את תורת-שפינוזה.

בשנת תרמ”ח כתב את ספרו „יסוד מסתרי העכו”ם וסוד חכמת-הקבלה“, שבו השתדל להוכיח, שה„קבלה“ לא צמחה מעצם-היהדות, אלא הושפעה על-ידי דעות אליליות שונות (ספר זה, כ„חקר אלוה“, נדפס בווינה).

אף במשפטו זה יש הפרזה מרובה. הוא לא שם לב להגרעין הפיזי של הקבלה, שאי־אפשר היה לו שלא לצמוח מתוך השירה שביהדות, שהיא תורת־הלב, ושבן־מחלוקתו של רובין, שד"ל, הכיר והבחין כל־כך את מהותה. חוץ־מזה, אי־אפשר היה, שמראות יחזקאל וזכריה ודניאל לא יגרמו לכמה דמיונות מסתוריים שב־ספר־חנוך ושאר „ספרים חיצונים” ושבת־למוד, ודמיונות אלה מצדם — לתורה מסתורית שלמה, שנעשתה שיטה דתית־פילוסופית לאחר שהורכבו בה הפילוסופיה האפלטונית־החדשה מצד אחד ויסודות אליליים ונוצריים שונים (בלא שידעו בעלי־הקבלה, שהם יסודות אליליים ונוצריים) — מצד שני. אבל, איך שיהיה, אי־אפשר להכחיש, שיש גם יסודות אליליים בקבלה; ויסודות אלה הראה ד"ר רובין לכל הסתעפותם בספרו זה וגם בספרו הגרמני: Heidenthum und Kabbala, שהדפיס בפריסבורג בשנת תרנ"ג.

בשנת תרנ"א כתב ספר בשם „עץ הדעת בגן־עדן מקדם” — על הנסים והנפלאות והאותות והמופתים שבתנ"ך. במבוא הגדול אל ספר זה הראה גם על שלשלת כל המדעים, שהם כלולים בעץ־הדעת. ספר זה הוא אחד מן היותר חפשיים והיותר אמיצים. אותו כתב כשכבר היה כבן שבעים שנה! אכן, „תלמידי חכמים כל זמן שמוקינים דעתם מתישבת עליהם!” — ובאותו זמן כתב גם מאמרים ב„המליץ” („הנשמות”, „הצפרנים”, ועוד) ובהוספות ל„המליץ”: „מגדנות” (על „מלאכי־השרת”) ו„מליץ אחד מני אלף”. בזה האחרון הדפיס מאמר גדול בשם „אדם ובהמה או צער בעלי־חיים”, על הוויגיטאריות או הצמחנות, כלומר, על הפרישה מאכילת דבר מן החי, ועל הוויגיטאריה, כלומר, על נתוח בעלי־חיים בחייהם לצרכי נסיונות מדעיים.

בשנת 1893 העתיק רובין את דירתו מעיר ווינה לעיר באדן הסמוכה לה. שם כתב, חוץ מן הספר הגרמני הנזכר, עוד ספר גרמני בשם: Agada und Kabbala, שבו השתדל להראות את השתוות האגדה אל הקבלה — רעיון נכון מאד — והשתוותן של שתיהן אל המסורות של העמים הקדומים בנוגע להפריה־והרביה, המושלת בכל העולם כולו, — רעיון פאנתאיסטי גמור, שאמת ודמיון משמשים בו בערבוביה. לא לחנם היה רובין תלמידו המובהק של שפינוזה. הפאנתאיסמוס הפילוסופי של זה שָׁבָה את לבבו.

בשנת תרנ"ה שב רובין לגאליציה ארץ־מולדתו והתישב בקראקה, ששם דר עד יום־מותו. כאן נדפסו ספריו אלה: „הגיוני שפינוזה” — כל שיטתו בקיצור נמרץ ובסגנון קל; „ילקוט־שלמה” (ענינים ספרותיים שונים); „הלצת לוציאן על פילוסופי־יוון הקדמונים” (תרגומה של הסאטירה היוונית הידועה, שכתב לוקיאנוס נגד הפילוסופיים היווניים, עם ביאור שיטתו של כל אחד ואחד מן הפילוסופים הללו); „סגולות־הצמחים”, „סגולות־בעלי־החיים”

(בהשתוות אל הרמזים שב"פרק-שירה" שלנו) ו"מערכי טעמי-המצוות לפי חכמי-הבקורת". חוץ מזה נדפסו ממנו במאסף "האשכול" המאמרים האלו: "שלש תכונות נפשיות בישראל", "גלגולי-נשמות", "מסכת קדושין בעולם האצילות" ו"הספירות בחכמת הקבלה". וב"השלח" (כרך י"ד, ואחר-כך גם במחברת מיוחדת) נדפס ספרו החשוב: "האמונה בשתי רשויות". חוץ מזה נדפסו מקצתם בעתון "המצפה", שהיה יוצא בקראקה, ואחר-כך במחברות מיוחדות, ומקצתם בתור מחברות מיוחדות לכתה"ל, הספרים האלה: א) "רזי-עולם"; ב) "השארית הנפש"; ג) "שני לוחות הפילוסופיה"; ד) "ספור יצירת-העולם בספר בראשית תורתנו"; ה) "אדם ובהמה"; ו) "נגינה וכלי-זמר במקרא"; ז) "אספת כתיב-הקדש"; ח) "המים והאש"; ט) "צבא השמים במקרא", וי) "גאות-האדם". חוץ מזה הוציא הוצאות חדשות ומורחבות מספרו "תהלת הכסילים" ומאמרו "פרס ויהודה" ותרגם עברית את "דקדוק שפת-עבר" לברוך שפינוזה. — גם באמריקה נדפסו ממנו שני ספרים: א) "מלחמת הנגלה והנסתר בספרותנו", ב) "הדעה והדבור" (על היתרון, שיש לאדם על שאר בעלי-חיים על ידי שכלו ולשונו). זקנותו לא ביישה את ילדותו.

ביום האחרון של פסח תרס"ג מלאו לו שמונים שנה, ואז הקדישו הרבה כתיב-עת ישראלים בכל הלשונות מאמרים נלהבים לשם הערכת עבודתו המדעית. ובשנת 1908 הוציא מתרגמו הנזכר, י. שטרן, ספר שלם עליו ועל ספריו בלשון גרמנית בשם: D-r Salomon Rubin, sein Leben und seine Schriften (Stuttgart, 1908). בעברית לא זכה רובין, שיכתב עליו ספר שלם... וביום י"ח שבט תר"ע מת ד"ר שלמה רובין בן שמונים ושש שנים ועשרה חדשים — והוא תופס עט-סופרים בידו...

VI.

אלו הן תולדות-חיו, ואלה הם ספריו של שלמה רובין, חיו מלאים רדיפות ונדודים וצרות ודאגת-פרנסה, וספריו מלאים חטוט ונקור באותן הפנות החבויות של היצירה האנושית, שאך מועטים אוהבים לבדוק בהן. קבלה, מסתורין, אגדות-פלאים, גנוסטיציסמוס, אלכימיה, אמונות תפלות, אשוריולוגיה, "ספר-היובלים", — מי שם לב לענינים כאלה, מי עוסק בהם? ובפרט בספרותנו! — ואולם הפנות החשכות הללו, שבהן מושל הדמיון ממשלה בלתי-מוגבלת, הן דוקה מלאות ענין וחפץ לכל הרוצה להכיר את מהותה של היצירה האנושית בה בשעה שהיא משתחררת מכבלי-השכל ומסיגה את גבולות-המציאות. ודבר זה הבין הד"ר רובין. על כן עסק כל ימיו בדברים "מוזרים"

האלו דוקה. הן אמנם, הראציונאליסמוס שלו לא נתן לו לפעמים להכיר את כל השירה העמוקה שביצירות הדמיוניות, והוא נראה כמלגלג עליהן במקום להבינן וכשולל את ערכן במקום להסתכל בהן בלא כעס והתפעלות. ואולם את אורה שכל שפך על כל החזיונות הסבוכים הללו, ואור-יקרות זה נותן לנו את היכולת להתיחס אליהם כאל חידות, שיש להן פתרון, וכאל ענינים, שראוי לעמוד על אפנים, להסתכל בהם ולהקור אותם. ויחס כזה הוא הצעד הראשון להכרה יותר עמוקה ולהערכה יותר פילוסופית.

הד"ר רובין, שספריו עולים לעשרות, ומאמריו – למאות, אי-אפשר היה לו שלא לחזור על דברים שכבר אמר; וזה עושה לפעמים רושם לא-נעים על קוראי-ספריו. כמו-כן הוא מתגלה לפנינו לפעמים יותר בתור מלקט מבתור יוצר-מחשבות. אבל כבר רמזתי למעלה, שאף לקט זה, וביחוד סדר-הליקוטים, יש בו מעין יצירה. ואולם, זולת זה, הרי עיקר שיטתו – להשוות את חזיונותיה של היהדות להחזיונות המתגלים בהיי כל העמים ולהוכיח בזה, שאין ישראל עם שלמעלה מן הטבע וחוקי-חיייו אינם למעלה מן החוקים ההיסטוריים, שהם משותפים לכל העמים, – שיטתו זו נכונה היא מאד, ורב טוב צפון בה לחקירת היהדות באותם המקצועות דוקה, שנראים כאילו בהם נתחדה היהדות ביותר וכאילו אין לשום עם אחר חלק בהם. ולפיכך תשאר ההשקפה העיקרית, שהיא מונחת ביסודה של שיטה זו, יסוד מפרה בספרותנו גם לאחר שרוב העובדות והפרטים ורוב ההשקפות הבודדות שבספריו של ד"ר רובין יתישנו ויאבדו את ערכם המדעי.

„ששים שנה הייתי נע ונד מעיר לעיר ומארץ אל ארץ אחרת, – כתב אלי ד"ר רובין בשנת תרס"ג: – עתה בן שמונים אני יושב ומחכה אל המלאך הגואל מכל רע, כי ישכיבני בשלום על המקום, אשר שם ינוחו כל יגיעי-כח“.

שְׁלֵנָה פילוסופית כזו מצויה רק בנפשם הגדולה של אותם החכמים האמתיים, שאי-אפשר להם שלא לטעום בחייהם את טעם-האלמות. לא להנם נלחם הד"ר רובין כל ימיו בעד כבודו ושיטתו של ברוך שפינוזה. שלוה פילוסופית כזו יודע לאצול על תלמידיו רק הפילוסוף האמשטרדמי הגדול.